

PROF. LUAN OMARI (TIRANE)

SHPALLJA E REPUBLIKES SE KOSOVES DHE KUSHTETUTA E SAJ

Shpallja, më 2 korrik 1990, e Republikës së Kosovës u pasua nga miratimi i Kushtetutës së saj, nga ana e Kuvendit të Kosovës.

Miratimi i Kushtetutës ishte një ngjarje me rëndësi të shumëfishtë. Ai ishte, në radhë të parë, një dëshmi e qartë se shpallja e Republikës nuk ishte thjesht një akt deklarativ dhe i veçuar, si të thuash një rrufe në qiell të kaltër, por një akt me pasoja të mëdha politike dhe juridike, të shprehura nga një anë në intensifikimin e përpjekjeve paqësore, në rrafsh të brendshëm e ndërkombëtar, për të afirmuar pavarësinë e Kosovës dhe, nga ana tjetër, në përgatitjen e kuadrit ligjor të nevojshëm për formëzimin e këtyre përpjekjeve.

Është në nderin e Kuvendit të Kosovës dhe të udhëheqësve të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare në atë trevë fakti që, pavarësisht nga kushtet e vështira të krijuara nga pushtimi i egër serb, nga shqetësimet e panumërta të përditshme që u dilnin përpara, i kushtuan një kujdes të posaçëm përvijimit të këtij kuadri ligjor, në veçanti hartimit të Kushtetutës, që është baza dhe kushti sine qua non për krijimin jo vetëm të një shteti të pavarur në përgjithësi, por të një shteti ligjor e demokratik të mbështetur në vullnetin e popullit.

Veç kësaj, duhet thënë se, pavarësisht nga rrethanat e jashtëzakonshme në të cilat u hartua dhe u miratua kjo Kushtetutë, teksti i saj i përgjigjet plotësisht nivelit të kushtetutave bashkëkohore, si nga përmbajtja, ashtu edhe nga format e tij, çka tregon për zhvillimin e spikatur të mendimit politik e juridik shqiptar në Kosovë, shprehje kjo e vlerave të përgjithshme intelektuale të popullit shqiptar të asaj treve.

Kushtetuta e Republikës së Kosovës ka një hyrje dhe nëntë krerë.

Vlen të vihet në dukje se në hyrjen e shkurtër theksohet se nxjerrija e vetë Kushtetutës i ka rrënjët në traditën demokratike shekullore përparimtare e lirisdashëse, në luftërat çlirimtare dhe në Luftën Antifashiste. Krahas kësaj evidencohen edhe synimet në të ardhmen, ndër të tjera krijimi i shtetit juridik demokratik mbi baza juridike e sociale, mbi të cilat sigurohen e realizohen të drejtat nacionale, të drejtat dhe liritë e njeriut dhe të qytetarit, drejtësia shoqërore, solidariteti, mirëqenia, përparimi individual e shoqëror dhe dinjiteti i plotë i njeriut.

Në themel të këtij akti juridik të rëndësishëm, siç theksohet në vetë hyrjen, është Deklarata e Pavarësisë e 2 korrikut 1990, shprehje e së drejtës për vetëvendosje deri në shkëputje.

Në dispozitat e përgjithshme të Kreut I përcaktohet, para së gjithash, se Republika e Kosovës është shtet demokratik i Kombit Shqiptar dhe i pjesëtarëve të kombeve të tjera dhe i pakicave kombëtare, i serbëve, i myslimanëve, i malazezëve, i kroatëve, i turqve, i romëve e të tjerëve, që jetojnë në Kosovë.

Rendi ekonomik e social (dispozitat e të cilit përfaqësohet Kreun II) u përgjigjet kushteve të reja historike, të krijuara pas dështimit të eksperimentit socialist, i cili në

Kosovë, sikurse në gjithë ish-Jugosllavinë, mori formën e socializmit vetadministruar. Tani, pas ndryshimeve që kanë ndodhur, Kushtetuta siguron ekonominë e lirë të tregut, lirinë e ndërmarrjes dhe të bashkimit, pavarësinë e subjekteve ekonomike në treg, si edhe iniciativën e lirë private, duke i dhënë mundësi secilit që me punën e vet të sigurojë mjetet e duhura të ekzistencës.

Duke shpallur barazinë e gjithë formave të pronësisë, njëkohësisht parashikohet se veprimtaria ekonomike nuk mund të zhvillohet në kundërshtim me interesin shoqëror ose në dëm të sigurisë, të lirisë, të barazisë dhe të dinjitetit njerëzor të të tjerëve. Krahas kësaj, shteti ka për detyrë të nxitë dhe të realizojë zhvillimin ekonomik, social e kulturor. Pasuritë e natyrës dhe të mirat në përdorim të përgjithshëm si dhe të mirat në interes të përgjithshëm janë në pronësi shoqërore ose shtetërore. Por kjo nuk është absolute, sepse me ligj mund të përcaktohen kushtet e fitimit të së drejtës së shfrytëzimit në pasuritë e natyrës dhe në të mirat në përdorim të përgjithshëm. Veç kësaj, qytetarëve u garantohet e drejta e pronësisë në tokën bujqësore.

Liritë, të drejtat dhe detyrat e njeriut dhe të qytetarit, të shtjelluara në Kreun III, u përgjigjen plotësisht standarteve ndërkombëtare të parashikuara në aktet juridike përkatëse, natyrisht me ndryshime në formulime që nuk prekin thelbin e këtyre lirive dhe të drejtave. Vlen të vihet në dukje se Kushtetuta e Kosovës, krahas parashikimit të detyrueshmërisë së arsimit fillor, që zgjat së paku tetë vjet, ka zgjidhur drejt edhe problemin e arsimit falas, me formulimin e paragrafit III të nenit 67, ku thuhet se “në shkollat që financohen nga të ardhurat publike shkollimi është pa pagesë”. Është me interes edhe fakti se kjo Kushtetutë u garanton të drejtën e strehimit shtetasve të huaj dhe personave pa shtetësi, të cilët ndiqen për shkak të angazhimit të tyre për pikëpamje dhe lëvizje demokratike, për çlirimin social dhe nacional, për lirinë dhe të drejtat e personalitetit të njeriut ose për lirinë e krijimit shkencor dhe artistik.

Çështja e lirive dhe e të drejtave të kombeve të tjera dhe e pakicave kombëtare ka gjetur në Kushtetutë zgjidhjen e duhur. Kjo ka rëndësi të veçantë, duke pasur parasysh ekzistencën e pakicave në territorin e Kosovës si dhe faktin se kombi shqiptar, me përvojën e hidhur që ka, është i interesuar që të jetojë në harmoni me të tjerët, duke u siguruar atyre ato të drejta e liri nga të cilat, në një shkallë të madhe, ai vetë ka qenë i privuar.

Në nenin 75, së pari, garantohet liria e shprehjes së përkatësisë kombëtare, së bashku me lirinë e shprehjes së kulturës kombëtare dhe të përdorimit të gjuhës dhe të shkrimit të saj; së dyti, qytetari nuk është i detyruar të shprehet për përkatësinë kombëtare; së treti, shpallet si antikushtetues dhe dënohet çdo propagandim ose zbatim i pabarazisë kombëtare, si edhe mbjellja e urrejtjes dhe e intolerancës kombëtare, racore ose fetare, mohimi i historisë, i kulturës dhe i vlerave të tjera kombëtare.

Çështja e pakicave, veç kësaj, trajtohet edhe në një nen tjetër, në nenin 68, ku parashikohet se që nga shkollat fillore e deri në fakultete sigurohen kushtet për mësimin në gjuhën amtare, përkatësisht në gjuhën shqipe, serbokroate dhe turke, në pajtim me ligjin, madje për romët, në rajonet ku ata jetojnë dhe në varësi nga kushtet, sigurohet mësimi fillor edhe në gjuhën e tyre.

Kushtetuta e Republikës së Kosovës u njeh pjesëtarëve të kombeve dhe të pakicave kombëtare të drejtën që të përdorin simbolet e veta, sipas kushteve dhe mënyrës që do të rregullohen me ligj.

Kreu V i Kushtetutës bën fjalë për organizimin territorial, duke shtjelluar kompetencat e njësive bazë të këtij organizimi, që janë komunat dhe qytetet, ndërsa Kreu VIII u kushtohet organizimit dhe kompetencave të organeve, të Republikës, domethënë të organeve qendrore, dhe konkretisht Kuvendit të Republikës, kryetarit të Republikës, qeverisë, gjyqeve dhe prokurorive publike, Bankës Popullore dhe Gjyqit Kushtetues.

Republika e Kosovës është konceptuar si një republikë parlamentare. Megjithatë kjo nuk thuhet shprehimisht, del nga tërësia e dispozitave që përfshihen në Kreun VIII. Kuvendi i Republikës (Parlamenti), i përbërë nga një dhomë me 130 deputetë, ka kompetenca të gjera, duke përfshirë zgjidhjen dhe shkarkimin e kryetarit të qeverisë dhe të ministrave, të kryetarit dhe të anëtarëve të Gjyqit Kushtetues, të Gjyqit Suprem dhe të gjyqeve të tjera, prokurorin publik republikan dhe prokurorët e tjerë. Ai kontrollon punën e qeverisë dhe të organeve të tjera.

Kuvendi përkufizohet si organ i pushtetit legjislativ. Të drejtën e propozimit të ligjeve e kanë qeveria, çdo deputet dhe të paktën 20 000 qytetarë që kanë të drejtën e zgjedhjes. Një veçori e Kushtetutës së Republikës së Kosovës është se ajo parashikon që ligjet të shpallen me dekret vetëm nga kryetari i Kuvendit ose, në mungesë të tij, nga nënkryetari.

Veçori tjetër, në krahasim me kushtetutat e vendeve të tjera të demokracisë liberale, si parlamentare, ashtu edhe presidenciale, është se kjo Kushtetutë përcakton përgjegjësinë e deputetit para zgjedhësve të njësive përkatëse elektorale si dhe mundësinë e revokimit të deputetit nga ana e zgjedhësve. Në këtë mënyrë është sanksionuar ekzistenca e të ashtuquajturit mandat imperativ, që ka qenë njohur vetëm në vendet ish-socialiste dhe nuk pranohet në vendet e demokracisë perëndimore, të cilat në kushtetutat e tyre, kanë parashikuar mandatin përfaqësues, në bazë të të cilit deputeti konsiderohet jo përfaqësues i zonës së vet elektorale, por i gjithë trupit elektor, pra i gjithë kombit, dhe nuk mund të revokohet, përveç rasteve kur kryen një vepër penale të rëndë, të parashikuar në kushtetutë.

Teksti fillestar i Kushtetutës së Republikës së Kosovës parashikonte ekzistencën e Kryesisë së Republikës, si kryetar kolektiv i shtetit, i përbërë nga kryetari dhe nga gjashtë anëtarë të zgjedhur nga populli. Me një ndryshim të mëvonshëm të 2 majit 1992 u hoq kryesia dhe u parashikua vetëm ekzistenca e kryetarit të Republikës, si organ individual. Mënyra e zgjedhjes dhe kompetencat e kryetarit janë po ato që përcaktoheshin për kryesinë. Në këtë mënyrë u hoq dorë nga një mënyrë organizimi që njihej kryesisht në shumicën e vendeve ish-socialiste dhe u pranua ajo që është në fuqi në të gjitha vendet e demokracisë liberale klasike dhe që e ka justifikuar veten, pavarësisht se teorikisht ekzistenca e një kryetari shteti kolektiv mund të ketë edhe anë pozitive.

Kryetari i Republikës, sikundër u tha më lart, nuk ka iniciativë legjislative, por ai mund të miratojë dekrete me fuqi ligjore në rast lufte, në rast rreziku të drejtpërdrejtë nga lufta, në qoftë se Kuvendi nuk ka mundësi të mbledhet. Me këto dekrete kryetari mund të shfuqizojë disa dispozita të Kushtetutës që kanë të bëjnë me liritë dhe të drejtat e qytetarëve si dhe me organizimin e disa organeve shtetërore, por duhet t'ia nënshtrojë miratimit të Kuvendit posa ky të ketë mundësi të mbledhet.

Kryetari ka kompetenca të gjera kryesisht në fushën e mbrojtjes dhe të politikës së jashtme. Ai, veç kësaj, i propozon Kuvendit kandidatin për kryetar të qeverisë, kandidatët për kryetarë e gjyqtarë të Gjyqit Kushtetues dhe ushtron disa të drejta tipike për kryetarët e shteteve, si falja, dhënia e dekoratave etj.

Sikurse u tha më lart, Republika e Kosovës është në thelb republikë parlamentare, duke gjykuar për kompetencat që kanë përkatësisht Parlamenti dhe kryetari i Republikës. Këtë karakter nuk e mohan zgjedhja e kryetarit drejtpërsëdrejti nga trupi elektoral. Ka pasur dhe ka raste që republikat parlamentare kanë në krye një njeri të zgjedhur nga populli. E tillë ishte pas Luftës I Botërore Republika Gjermane dhe sot është Republika Austriake.

Qeveria, si organ i pushtetit ekzekutiv, propozon dhe realizon politikën e Republikës. Përcaktimin e kësaj politike e bën Kuvendi, çka është, për mendimin tonë, një gjurmë e konceptit të plotfuqishmërisë së Kuvendit, që nuk ndeshet në shumicën e kushtetutave liberale, të cilat të drejtën e përcaktimit të politikës së qeverisë ia besojnë qeverisë, punën e së cilës, pa dyshim, e kontrollon parlamenti. Qeveria, sipas Kushtetutës së Kosovës, miraton dekrete ligje, përveç vendimeve dhe dispozitave të tjera për zbatimin e ligjeve.

Nenet që u kushtohen gjyqeve dhe prokurorisë përmbajnë disa parime shumë të përgjithshme dhe shumë probleme më të hollësishme të organizimit dhe të funksionimit të këtyre organeve lihen që të rregullohen me ligje të zakonshme.

Më me hollësi janë shtjelluar kompetencat e Gjyqit Kushtetues të Kosovës. Në vende të ndryshme kontrolli i kushtetueshmërisë mund të bëhet në dy mënyra: me anë të një kontrolli të shtrirë, që u besohet të gjithë gjyqtarëve, duke filluar në radhë të parë nga gjykata më e lartë ose me anë të krijimit të një organi të posaçëm, të Gjykatës Kushtetuese. Por si rregull kontrolli i akteve nënligjore u mbetet gjykatave të zakonshme. Ndryshe nga kjo praktikë, Gjyqi Kushtetues i Kosovës vendos mbi pajtueshmërinë me Kushtetutën jo vetëm të ligjeve, por edhe të dispozitave dhe të akteve të tjera, madje edhe të statuteve të komunave dhe të qyteteve. Përveç kësaj, ai vendos edhe për pajtueshmërinë e dispozitave dhe të akteve të tjera të organeve republikane me ligjin, për pajtueshmërinë e të gjitha dispozitave dhe të akteve të tjera me karakter lokal me ligjin dhe me dispozitat e tjera republikane. Gjyqi Kushtetues është kompetent për të vendosur nëse statutet e partive politike dhe të shoqatave të ndryshme janë ose jo në pajtim me Kushtetutën dhe me ligjin dhe gjithashtu për të vendosur ndalimin e veprimtarisë së tyre. Në rast se ka konflikte kompetencash ndërmjet gjykatave dhe organeve të tjera shtetërore, këto zgjidhen nga Gjyqi Kushtetues. Më së fundi ky vendos edhe për përgjegjësinë e kryetarit të Republikës së Kosovës dhe zgjidh çështjet kontestuese të zgjedhjeve në qoftë se nuk janë në kompetencë të gjyqeve dhe të organeve të tjera shtetërore.

Kuadri i një kumtese nuk lejon që të shtjellohen të gjitha aspektet e një Kushtetute, prandaj u kufizuar më evidencimin e disa çështjeve kryesore. Por, besoj, se edhe kjo ishte e mjaftueshme për të theksuar rëndësinë e këtij dokumenti me vlera të mëdha kombëtare dhe me një përmbajtje thellësisht demokratike.